

ЗАВЕТЪТ КАТО ПОНЯТИЕ И ЖАНР В СТАРОБЪЛГАРСКАТА КНИЖНИНА

Веселин Панайотов, Николай Николов

В известния си спор с юдействащите Константин-Кирил Философ се спира върху значението на две важни понятия - **законъ** и **завѣтъ**, като се стреми да ги интерпретира в плана на божественото законодателство. Очевидната близост между тези понятия, отстоявана от славянския първоучител („законът се нарича още и „завет“ - Пространно житие на Кирил¹), е основана на сходното функциониране на закона и завета. И двете понятия засягат изключително важните отношения между Бог и човека и на практика регламентират поведението в обществото. В Светото Писание могат да се открият два типа примери: първите - експлициращи божествените слова, вторите - субектна интерпретация на божествената истина чрез речта на някакъв библейски авторитет (праотец, пророк, апостол).

Към първия тип могат да се отнесат, напр.:

- заветът даден на Ной от Бог - „И рече Бог на Ноя и синовете му с него: ето, Аз сключвам Моя завет с вас и с потомството ви подир вас“ (Бит. 9:8-9)², „сключвам Моя завет с вас...“ (Бит. 9:11);

- заветът към Авраам: „Аз съм - и ето заветът Ми с тебе: ти ще бъдеш баща на много народи“, „И Моя завет между Мене и тебе и между твоите потомци подир тебе в родовете ил Аз ще направя завет вечен“ (Бит. 17:4, 7)

- заветът с Мойсей - „Отговори (Господ на Мойсея)“ ето, Аз сключвам завет: пред целия ти народ ще направя чудеса ...“ (Изх. 34:10); „Каза още Господ на Мойсея: напиши си тия думи, защото с тия думи Аз сключвам завет с тебе и с Израиля.“ (Изх. 34:27)

- обръщението на Исус Христос към неговите ученици: „И като взе чашата и благодари, даде ил и рече: пийте от нея всички; защото това е Моята кръв на новия завет“ (Мт. 26:27-28; Мк 14:24; Лк 22:20; I Кор. 11:25)

- самата Библия се осмисля от християнското съзнание като две фази на един завет - Стар и Нов Завет.

Към втория тип спадат:

¹ Срв. също употребата на **завѣти** и **закони** в Слпч. ап., Охр. ап. - Римл. 9:4 - гр. νομοθεσία /'законодателство'/.

² Библия сиреч книгите на Свещеното Писание на Ветхия и Новия завет. Издава Св. Синод на Българската църква. София, 1982. Всички цитати са по това издание.

- речта на Иисус Навин - „И рече Иисус на целия народ: тѣй говори Господ, Бог Израилев...“ (Ис. Нав. 24:2); И оня ден Иисус склочи с народа завет и му даде наредби и закон в Сихем (Ис. Нав. 24:25)

- пророческите слова на Йеремия - „Слово, което биде към Иеремия от Господа: чуйте думите на тоя завет и кажете на мъжете от Иуда и на иерусалимските жители <...>проклет да е оня човек, който не послуша думите на тоя завет“ (Иерем. 11:1-3)³.

Има обаче една съществена разлика между значението на **законъ** и **завѣтъ** в християнското библиейско мислене: ако заветът може да бъде даден от Бог, но и от човек (срв. Гал. 3:15), то законът е преференция само на божеството⁴. Това положение вече в известен смисъл диференцира двете понятия, особено що се отнася до текстовите им проявления. В този аспект понятието **завѣтъ** е по-широко и включва значенията на **законъ**.

Лексемата **завет** (евр. berit, гр. διαθήκη, лат. testamentum) в Библията означава⁵:

- 1) договорно или съюзно отношение между две страни;
- 2) текст на двустранен договор или съюз;
- 3) външно удостоверяване, своего рода „печат“ на договора или съюза - срв. Стар Завет (договора между Йехова и израилтяните в Моавската земя и в Хеврон - Втор. 29:1) и Нов Завет (новият завет между Бог и християните, означаващ началото на историята на изкупеното и озарено от благодатта човечество).

Тѣй като в настоящата работа се интересуваме преди всичко от текстовите проявления на понятието **завет** и от възможността то да определи специфични жанрови граници, ще се спрем само на оня негов аспект, който се отнася до наличието на определено изказване, осмислено и от двата субекта на комуникацията като завещание, напътствие, наставление, назидание, правило.

В този смисъл най-важни са библиейските „речи-завещания на видни политически мъже“, които според проф. Н. Шиваров се отнасят към твърде общия прозаически жанров определител „слово“⁶, например:

1) Предсмъртните думи на Иаков към синовете му: „И свърши Иаков завещанието към синовете си, простря нозе на постелята, почина и се прибра при своя народ.“ (Бит. 49:33).

2) Предсмъртната реч на Иисус Навин: „<...> Иисус остаря, стигна напреднала възраст. И свика Иисус всички (синове) Израилеви,

³ Срв. също: I Цар. 12: 20-25; II Лем. 28:3-10 и гр.

⁴ Законът обаче също се дава на хората чрез избрана личност - Мойсей, Иисус Навин и пр. (Изм. 20-23; 34:11-27; Ис. Нав. 24:25 и пр.).

⁵ Срв. Новая толковая библия. Т. I, Л., 1990, с. 19.

⁶ Н. Шиваров. Из лекциите по херменевтика. София, 1981, с. 21.

старейшините и м, началниците и м, съдиите и м и надзорниците и м, и и м каза: аз остарях, съм в напреднала възраст. Вие видяхте всичко, което Господ, Бог ваш, направи пред лицето ви <...> Ако престъпните завета на Господа, вашия Бог, който Той склочи с вас,...“ (Ис. Нав. 23); „И оня ден Иисус склочи с народа завет и му даде наредби и закон в Сихем...“ (Ис. Нав. 24:25)

3) Предсмъртните думи на Мойсей към Исус Навин (Втор. 31:7-8) и към синовете Израилеви (Втор. 33)

4) Предсмъртните думи на Давид към сина му Соломон: „Наблизжи време да умре Давид, и той завеща на сина си Соломона, думайки: ето, аз заминавам по пътя на целия свят, а ти бъди твърд, бъди и мъжествен и пази завета на Господа, твоя Бог, като ходиш по Неговите пътища и пазиши повелите Му и заповедите Му, съдбите Му и наредбите Му...“ (III Цар. 2:1-10; I Лем. 28:9-10,20)

Характерно за завета (слово-завещание) е, че винаги е включван в по-големи кодекси (Библията, монашеските сборници от рода на Патериците, Повест временных лет и Палеите⁷) или в по-обширни прозаически жанрове - най-вече житие, по-рядко похвала.

В Библията оставянето и склучването на завет са тясно свързани с идеята за избраничеството, поради което се говори и за „формула на завета“⁸ - „Ще бъда ваш Бог, а вие ще бъдете Мой народ.“ (Лев. 26:12; Втор. 29:12-13). В патристичната книжнина параметрите от тази библейска формула на завета - „ваш Бог“ и „Мой народ“ - се преосмислят по линията „ваш духовен отец, старец“ и „мои деца, чада“ (срв. разбирането на Теодор Студит за монашеството, образуващо есхатологическа общност, която се чувства отговорна за съдържанието на вярата и за съдбата на Църквата⁹).

В християнската книжовна традиция за развитието на завета влияния оказват:

1) монашеските сборници с наставления и поучения - напр. „Наставник“ на Климент Александрийски (в който е обрисуван образът на истинския християнски живот с най-подробни предписания за жилищата, яденето, пиенето, съня, отдиха, съпругеските отношения);

⁷Патериците могат да се мислят като принадлежащи към Светото предание, тъй като според У. Федер по своята авторитетност в голяма степен не са отстъпвали на Св. Писание (Вж.: У. Федер. Сведения о славянских переводных патериках. - В: Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. Вып. 2. Ч. I, М., 1976, с. 212.). Що се отнася до старозаветния апокриф „Завети на дванадесетте патриарси“, той тясно се свързва с разпространението на Палеите.

⁸ Н. Шиваров, С. Вълчанов. Вечното в двата библейски завета. Велико Търново. 1993, с. 108.

⁹ Вж. Й. Майендорф. Византийско богословие. Исторически насоки и догматически теми. С., 1995, с. 76, 88.

„Дигаскалия“ на авва Доротея (особено ценена от Теодор Студит и станала образцово ръководство в монашеските общежития, като се подчертава подчинението на духовния старец-отец, определящо ритъма в общежитието); „Отеческите книги“ или Патеричните сборници, като пръв св. Методий между 882-884 г. осъществява старобългарски превод на такъв сборник (за жанр *патерични поучения* говори С. Николова¹⁰). Те оформят идеала на монашеството, но и често изграждат конкретен битов модел на поведение;

2) сборниците със сентенции - А) Библейски (от Стария Завет): Притчи Соломонови, Книга на еклисиаста, Премъдрост на Исус (син Сирахов), включващи литературни и фолклорни сентенции, които постоянно се цитират от средновековните автори; Б) Небиблейски, т.е. (раннохристиянски) сборници с мъдрости, включващи книжовни (антични, мисли на св. отци на църквата и на видни християнски писатели) и фолклорни сентенции. Още от IV в. започва събирането и записването на „изреченията“ на египетските старци в сборници „Апофтегми“, като твърде скоро някои от „изреченията“ стават „брогези“: „Богословски глави, сиреч избор“ от Максим (VII в.), „Сентенции, събрани от монах Йоан Георгиус“ (X в.), „Пчела“ на монах Антоний (XI в.), „Сборник пословици“ на Теодор Продром (XII в.), „Розова градина“ на Хрисокефалос (XIV в.), „Теменужена градина“ на архиепископ Арсений (XV в.), широко разпространения в българската и сръбската книжнина сборник „Повести и указ и речи избрани от древни мъже и философи“ (срв. Дриновски сб., XVI в., НБКМ, N 432) и др.

3) монашеските (подвижническите) устава, напр.: „Подвижнически устав за подвизаващите се в общежитие и в отшелничество“ на Василий Велики, принципно обосновава още в IV в. общежитийния идеал¹¹; Студийски устав, който „в полном виде не был изложен Феодором Студитом письменно и соблюдался на основе кратких студийских записей и указаний в огласительных поучениях и других произведениях Феодора, а также на основе устной традиции. Лишь в XI в. (по видимому, около 1034 г.) константинопольский патриарх Алексий составил на этом материале с добавлениями письменный устав для основанного им монастыря Успения богородицы.“¹². В уставите ясно е очертана манастирската (дисциплинарната) част, в която се включват и т.нар. **Мънишескыѣ**

¹⁰ С. Николова. Патеричните разкази в българската средновековна литература. С., 1980.

¹¹ Вж. Г. Флоровский. Восточные отцы V-VIII веков. М. 1992, с. 143, 176. М. Поснов. История на християнската църква. Т. I., С., 1993, с. 289.

¹² Д. Иценко. Церковные и монастырские уставы. - В: Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. Вып. 2, Ч. II, М., 1976, с. 306.

заповѣди живоущихъ въ кѣновни рекъше въкоупѣ жити (Студийский рукопис, ГИМ, Син. N 330).

В „Устава“ на Василий Велики трансформирането на параметрите от библейската формула на завета изкрystalизира в следния вид: „Здѣсь отецъ одинъ, и подражаетъ небесному Отцу; а дѣтей много“ или „Что такое отецъ? Что такое учитель? Тотъ и другой образуетъ дѣтей для подвиговъ: одинъ сыну, другой ученику старается желать и совѣтовать лучшее.“¹³. Оттук произтича и разбирането, че е нужно манастирските настоятели чрез свои съвети да подкрепят и да напътстват („своими совѣтами подкрѣпить и утвердить“) стремящите се към духовен подвиг подвижници, „имъ предложитъ словесное увѣщание“, „наставление вамъ, возлюбившимъ общежитіе“¹⁴ (курсивът наш - В.П., Н.Н.). Тук може да се маркира и началният етап от самоопределението на жанра завет като „съвет“, „увещание“, „наставление“.

Очевидна е обаче възможността подобни маркери да бъдат провокирани от идентична ситуация в произволен текст (от фолклорна приказка или легенда до съвременен роман - срв. Заветът на хан Кубрат към синовете му да пазят единството на рода и да не се разделят, за да владят те навсякъде и да не робуват на друг народ, известен както от византийските хроники на Теофан и Никифор, така и от фолклора, или пък предсмъртните бащински съвети в народните приказки¹⁵). Това предполага търсенето на други, специфични характеристики, които да обособят самостоятелен жанр завет.

В старобългарските паметници се среща думата **завѣтъ**, като според речниците¹⁶ има следните значения:

¹³ Творения Василия Великого. Ч. V. Троицко-Сергиева лавра., 1901, с. 361, 371.

¹⁴ Творения Василия Великого..., с. 316, 358, 391.

¹⁵ Вж. А. Даскалова-Перковска, Д. Добрева, Й. Коцева, Е. Мицева. Български фолклорни приказки. Каталог. С., 1994, каталожни единици N 160, 910 D, 910 F, 911*, 552 A.

¹⁶ Fr. Miklosich. Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum. Vindobonae. 1862-1865, s. 207. И. Срезневский. Словарь древнерусского языка. Т. I. Ч. 2. М., 1989, с. 905 (тук е посочена и употребата на лексемата **завѣщаніе** само в Панектите на Никон Черногорец от 1296 г.). Slovník jazyka staroslovenskeho. Т. 11., Praha, 1965, с. 631-632. Старославянский словарь (по рукописям X-XI веков). Под ред. Р. М. Цейтлин, Р. Вечерка, Э. Блоговой. М., 1994, с. 225. А. Давидов. Речник-индекс на Презвитер Козма. С., 1976, с. 106. Р. Павлова. Петър Черноризец - старобългарски писател от X век. - В: Кирило-Методиевски студии. N 9, С., 1994, с. 425. (Цифрата в скобите сочи фреквентността на лексемите в старобългарския канон според Старославянский словарь.)

ἐπιτάγῃα, διατάγῃα, δογῃα, παραγγελία, ἐπαγγελῃα, θεόπισμα, νόμος, φημί, διαθηκῃ), повелѣник (догῃа, проόтаγῃа, проόтаξις, проόтасиς, διαταγῃ, διατάξις, κέλευσις, κέλευσμα, κέλευμα, ἐπισтасία, ἐπιτάγῃа, ἐπιταγῃ, κрѣма, νεῦμα, βουλήμα, θελήμα, γνώμη, το' προσταχθεν', φιλοτιμία); само у А. Давидов като синоними са отбелязани прѣданик, писаниѣ, кѣнигы **законьныа божьствьныа**.

Това наблюдение сочи недвусмисленото самоопределение на жанра като ἡ διαθηκῃ 'договор, последна воля, завещание, завет' - стб. **завѣтъ**, - а не като ἡ ὑποθηκῃ 'ръководно правило, наставление, поучение' - стб. **наказаник, поученик**.

В българската медиевистика за подобен жанр въобще не се говори. Отделните изследвания, енциклопедии и помагала или пропускат понятието²⁰, или се ограничават в споменаването на два примера - апокрифът „Завети на дванадесетте патриарси“ и „Заветът“ на Йоан Рилски²¹. Това положение е определено от обстоятелството, че българската медиевистика почти не изследва жанровата система на средновековието²², а също и от факта, че подобни текстове твърде рядко се срещат самостоятелно. В повечето случаи те присъстват като ситуирани елементи в житията (понякога и в летописните съчинения²³).

От гореказаното може да се изведе едно работно определение на жанра завет: *заветът е обусловен от типова ситуация наративен монологичен текст, който структурно се дели на автобиографична и поучителна част*.

От структурна гледна точка заветът се състои от адресант (субектът, който конструира текста), постулиращ текст на адресанта (собствено завет) и адресат. В това отношение той прилича най-много на жанровете в ораторската проза, но има и свои особености.

²⁰ Кирило-Методиевска енциклопедия. Т.1. С., 1985; Речник на българската литература. Т.2. С., 1977; М. Марчевски. Малка литературна енциклопедия. Т.1. С., 1946; П. Динев. Стара българска литература. Т.1. С., 1950; К. Станчев. Стилистика и жанрове на старобългарската литература. С., 1985; М. Шнитер. Стара българска литература. Пловдив, 1992.

²¹ И. Богданов. Кратка история на българската литература. Ч.1. С., 1969, с. 92, 100; И. Богданов. Тринадесет века българска литература. Ч.1. С., 1983, 100-101, 134; Старобългарска литература. Енциклопедичен речник. Съст. Д. Петканова. С., 1992, 174-175.

²² К. Станчев. Стилистика и жанрове на старобългарската литература. С., 1985.

²³ Такъв е примерът с „Почението на Владимир Мономах“ в „Повест временных лет“.

На първо място, постулиращият текст е обоснован и основан на личния опит (в отделни случаи това е извървеният път към съвършенството) и идва като резултат от преживяното, за разлика от ораторския текст, който има за основа библийското и патристичното предание²⁴. Въпреки че не е изграден на авторитетността на библийското, заветът се осъзнава като задължителен, преживява се като сакрално напътствие, което аудиторията е длъжна да изпълни. Самото определение **ЗАВЕЪТ** вече асоциира и генерира в съзнанието на аудиторията сакралното отношение към личната изповед на отеца. Всъщност мащабността на библийското понятие завет индуцира тължествено отношение и към други текстове, съдържащи опознавателни маркери за завета²⁵.

Адресатът, на първо място, е осмислен като генетично свързана с наставника цялост, а едва, на второ - като слушателска аудитория. В този смисъл общият дух на завета е по-подвластен на родовото предание, отколкото на библийското, макар второто да служи като фон и доказателство. В конкретните текстове собствените синове обикновено са адресат, за разлика от ораторските жанрове, при които аудиторията се състои от духовни отци, братя (сестри) и синове.

Съответно адресантът в ораторските жанрове не е собственият баща, а духовният пастир - наставляващият в църквата. За заветите на църковни и монашески дейци паството или братството се осъзнават като най-близки (почти генетично свързани) люде. Адресантът в завета винаги сочи собствения си пример за разлика от християнския оратор, който никога не си позволява подобна „гордост“.

В старобългарския период не са известни единични, документирувани български завети. Едно от първите споменавания на това понятие е у презвитер Козма, който казва: **Манастирська закона оубѣжавше ... хотаце же на земли чѣтиѣ быти заветѣ и законы своа дают же нам.** Вижда се обаче, че тук двете понятия имат негативен смисъл, тъй като актантът на завета е лице неавторитетно, което не търпи обществен закон (**Манастирська закона оубѣжавше**), и по тази причина не би могло да даде добър закон и завет. Единственият пример за завет (този на Йоан Рилски) е с твърде спорна история - не се е запазил нито в

²⁴ Ораторът обикновено репродуцира библийския текст като се стреми да изведе своите примери и напътствия от събитията, мъдростта и персонажите на Библията.

²⁵ Подобна употреба са наблюдава в контекста на сакралноосмислени понятия: отечество, свобода, църква, националната история - заветът на Кубрат, на Апостола, на Иван Рилски и др. Срв. и късните прояви на култовото значение на думата завет в комунистическата пропаганда - заветите на вождя и учителя на българския народ Г. Димитров, на Ленин, на Ким Ир Син и др. Тук е налице манипулативно използване на тенденцията за сакрализиране.

оригиналния си вид, нито в древни ръкописи, - а и е дефиниран разнородно от учените като „завещание с наставления“, „назидателно слово, съдържащо нравствения кодекс на аскета пустинник“, „санкция на морални норми, отразяващи атмосферата на епохата“ (П. Димитров²⁶), „една интересна литературно-документална форма“ (К. Станчев²⁷). По тази причина може да се смята, че единствените текстове, които и жанрово са самоопределени, са „Завети на дванадесетте патриарси“, присъстващи в сборника на презвитер Григорий²⁸.

Апокрифът „Завети на дванадесетте патриарси“ е изграден върху библейската история за синовете на Яков (Бит. гл. 49), но интерпретирана от персоналната гледна точка на всеки един от дванадесетте братя. Тази персонализация на събитията обаче едновременно сегментира текста на дванадесет отделни наративни цялости и създава един цялостен наратив, защото между тези цялости са изградени сложни взаимовръзки, основани на мотивацията на персонажите, на общата събитийност, а и на едно обединяващо ги събитие - продажбата на Йосиф (престъплението на десетте по-стари братя).

Погледнат от такъв ъгъл апокрифът, подобно на Тристан и Изолда, може да бъде прочетен по твърде интересен (и за лаика, и за съвременника) начин. Този прочит придава пълнота и дълбочина на библейските събития, които иначе не носят особена психологичност.

Апокрифът „Завети на дванадесетте патриарси“, както подсказва и заглавието му, е структурен на дванадесет отделни наративни цялости, които са обемно неравностойни. Големината на всяка е подчинена на древноеврейската родова ценностна система - най-обемни са заветите на Юда (царския род), Левий (жреческия род) и на Йосиф - спасителят на еврейското племе във времето на големия глад. Т.е. „правото“ да се разказва има известни граници и е регламентирано от социума, по-точно от йерархията в него.

Всяка една цялост е рамкирана от речта на общия повествовател по следния начин:

Начало

Написанѣ заветѣта Роуѣнмова• е-
лико заповѣда ѿномъ своимъ•
прѣжѣ оумрътвѣна своего• въ
рѣке лѣто житѣа своего• въ вто-

Край

Оумре Роуѣнимъ
заповѣдавъ ѿномъ• и положи-
ша въ гробѣ дондеже изнесше
изъ Египта и погребѣоша въ Хе-

²⁶ П. Димитров. Развитие на поучителната тенденция в Следсимвеоновата епоха.- В: Петър Черноризец. Шумен, 1995, с. 19.

²⁷ К. Станчев. Стилистика и жанрове на старобългарската литература. С., 1985, с. 100.

²⁸ В. Панайотов. Апокриф Заветы двенадцати патриархов в контексте Толковой палеи. Автореф. дис.

роє лѣто по кончинѣ Иѡсифовѣ.
болацоу Роуѣимови. събраше сѧ
посѣтити его. сѣнове его. и сѣновѣ
сѣновѣ его. и рече имъ. чада моѧ. азъ

.....
л. 69 а

въписаніе словесъ Гемевна. іако же
г҃ла сѣномъ своимъ прѣжѣ смѣрти въ
рече. лѣто живота своего. в неже
лѣто оумреть Іѡсифъ. болѣвъ-
шъ Гемевнъ придоша посѣтити
его сѣнове его. и оукрѣпив сѧ сѣдъ.
Ловѣзавъ ѧ рече послушанте чада.

.....
л. 70 с

вронѣ. въ пещере съгоубон ѡца
его. Рѣвимъ сѣнъ Іаковль прѣвы-
и сѣнъ Лининъ прѣвыи. житъ лѣтъ
рече:.

л. 70 с

и плакаша сѧ сѣнове Гемев-
ни ѡца своего по законуу
плачномоу и вѣша въ Египте
до днѣ исхода изъ Египта. роу-//
кою Мѡѡсѣевою. Гемевъ сѣнъ. Іа-
ковль вторын. житъ лѣтъ рече:.

л. 71 с-d (Архивски сб., XV век)

Тази рамка варира в известни граници (обстоятелствата и името на персонажа се менят), но константни са предсмъртният час на родоначалника (патриарха) и неговата смърт. В този смисъл всеки наративен текст от Завети на дванадесетте патриарси представлява *изказване с акцент върху личния пример* (ако се интерпретира известното определение за поезията на Роман Якобсон)²⁹. Естествено този текст, който се води от първо лице, има за основна цел нравственото поучение, наставлението, а в по-късно време (от времето на християнството) прообразен смисъл: събитията да се разглеждат във връзка с идването на Христос. Тези по-късни цели обаче не могат да трансформират, нито да елиминират, акцента върху чисто повествователните елементи, които съставляват същината на текста.

Както вече се каза, повествованието във всяка отделна част се води от името на умиращия родоначалник, т.е. от първолична гледна точка, което трябва да придаде абсолютна *достоверност* на разказа. Тази достоверност се подсилва и от изповедния характер на разказа, тъй като на смъртния си огър умиращият разкрива най-съкровениите си тайни: **възгвигните мене братіа моѧ. да рекоу вамъ и чадомъ мои^а. елико имамъ въ срѣци моѣмъ тинны. скончаваю бо сѧ азъ оуже.** казва Рувим, преди да разкрие прегрешението си пред братята си и пред синовете си. В този смисъл текстът рекламира себе си като истинен и напълно се вписва в изискванията на средновековната каноника. В това се състои и едно от принципните различия между днешната литература и средновековния текст, за който е немислимо да бъде фикционален³⁰. В

²⁹ Р.Якобсон. Новейшая русская поэзия. набросок первый. Прага, 1921, с.10.

³⁰ Естествено трябва да се направи уговорката, че изискването се отнася преди всичко към каноничните текстове и в този смисъл се допускат изключения.

този смисъл в него са невъзможни елементи, афиширащи тази фикционалност като например фолклорните формули: „Имало едно време...“ или „В далечно царство, в далечно господарство...“, които заместват неопределителните „някога“, „някъде“. В „Завети на дванадесетте патриарси“ всичко е уточнено и определено: от годините, които е живял конкретният патриарх, до броя, внуците или убитите врагове; от конкретните географски местности до имената на превзетите градове и племена. Това придава на персонажа-повествовател историчност, а следователно в очите на древния човек и истинност на неговите съвети.

Два са наративните варианта на първоличната реч по отношение на събитийността в „Завети на дванадесетте патриарси“: фактологическо отбелязване (такъв тип се наблюдава например в началото на Евангелието от Матей, в Историкиите, преведени от Константин Преславски и гр.) и подробно, детайлно повествование с психологическа обосновка. Вторият е характерен за изследвания текст. Така от Завета на Гаг става ясно защо братята са толкова разгневени на „прекрасния“ Йосиф, че искат да го убият и в крайна сметка го продават - той просто клевети братята пред баща си. (Дали тази клевета е резултат от незнание, младост, или е целенасочена в случая няма значение.) Независимо от първоличната форма на изложение, което не предполага развит сюжет, в „Завети на дванадесетте патриарси“ съществуват определени наративни цялости, свързани с конкретно събитие, в което е участвал патриархът. Те оформят макроструктурата на „Завети на дванадесетте патриарси“, където се оформя наративен модел, различен от модела на източното повествование, например в приказките на Шехерезада, Панчатантра, жанра джатаки и пр. Там прочитът стига до събитие, което може да се обясни или което е подобно на друго, и така започва нова наративна цялост. В нея също се стига до точка, която генерира нов текст, и т.н. В крайна сметка повествованието се връща към изходната наративна цялост (историята на девойката Шехерезада, учението на царските синове в Панчатантра и пр.), която рамкира всички останали.

В „Завети на дванадесетте патриарси“ съществува едно централно събитие, което влиза като съставна част на всяка една наративна цялост - престъплението срещу Йосиф. Неговото осмисляне варира, колкото и да е ограничено от традиционния поглед към „прекрасния“ Йосиф. Така се получава структура, напоява днешния криминален роман със свидетелските гледни точки и обобщаващия поглед на детектива. Ролята на свидетели се изпълнява от братята, които в предсмъртния си час правят „самопризнания“, а обобщението е в ръцете

Неистинните, заблуждаващите текстове се мислят не само като небожествени, но и като антибожествени, т.е. сатанински. Обикновено определение за тях е БАСНЯ, което в този случай няма смисъла на жанров определител.

на „всезнаещия“ (запознат с текста на Библията) разказвач. В случая наративността в текста се разколебава от *нравоучението, което е водеща функция в текста*, тематично актуализирано и от насловите, напр. в Завета на Рувим - *ѿ бл҃гоу́мни*, в Завета на Симеон - *ѿ зависти* • *ѿко не дрѣжати еѿ въ срѣци*, в Завета на Гаг - *ѿ ненави́сти ѿко добро еѣтъ любви*, в Завета на Асир - *ѿ двоюлицѣ ѿ злобѣ и ѿ доброу́мни*; в Завета на Йосиф - *ѿ прѣмощности его*. В някои от заветите то подчинява отделните епизоди от живота на патриарха, а в други те присъстват самостоятелно, следвайки „историческите“ събития. Тази странност на текста идва от етапите в неговото развитие. Там, където персонажът не е свързан с христологията, се виждат по-малко намеси и текстът следва първоначалния си замисъл, в останалите случаи той е разколебан между събитийността, христологията и етикета.

Независимо от почти еднаквата структура, заветите се различават помежду си. Сходните наративни единици, образуващи единичния завет, са: „рамката“ на общия разказвач, самохарактеристиката на персонажите, наставленията. Извън тях остават събитията, които преживява конкретният патриарх, неговото отношение към Йосиф, към баща им Яков и към останалите братя.

Като цяло „Завети на дванадесетте патриарси“ съставя сложен наративен модел, изграден постепенно в различни идеологически ситуации и от различни по смисъл и функционалност елементи. Последното „редактиране“ на текста е свързано със славянската история и носи отпечатъка на антилогаистичната полемика - внесени са тълкувания, изобличаващи „неверието“ на евреите чрез заветите на техните собствени праотци.

Понятието *завѣтъ* в старобългарската книжнина се формира под въздействие на библейската традиция и най-голяма фреквентност има употребата му, свързана със Свещеното писание - Стар и Нов Завет. Библейската традиция оформя както основното значение (завещание), така и по-страничните смисли (договор, съюз, външно удостоверяване на договора и съюза).

Наред с посочените значения в старобългарската култура присъства и още едно, което е в тясна връзка с ръкописната традиция - наративен монологичен текст, писан (или говорен) от името на авторитетна личност преди нейната смърт. В случая става въпрос за жанрово определение, което диференцира тип текст, с неговите формални особености (напр. присъствието на автобиографична и поучителна част), с точно определена ситуация, която го провокира (предстоящата смърт на персонажа), с предварително известна аудитория (потомството, духовните наследници). Тези особености ни позволяват да разграничим *завета* като още един жанр в старобългарската книжнина. Неговото развитие в по-късния период на

средновековната българска култура ще бъде разгледано в една предстояща работа.